

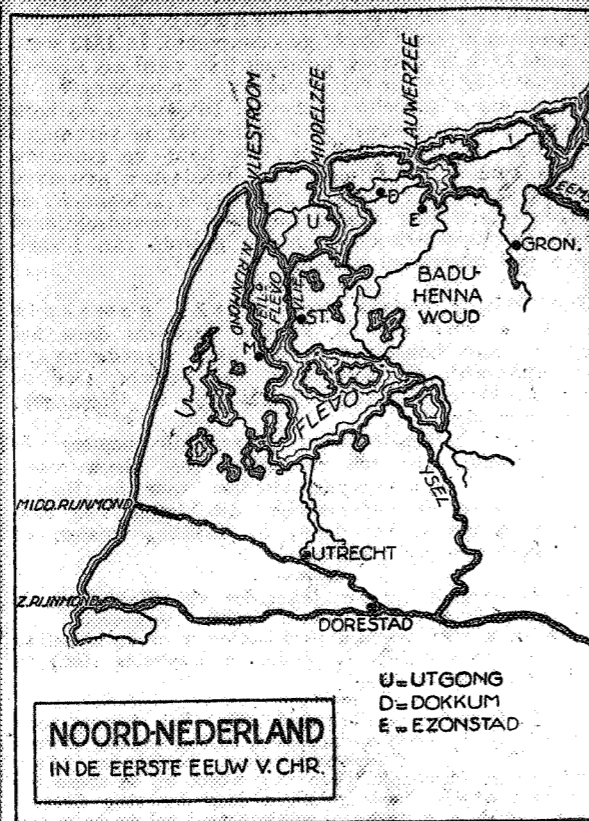
Tusschen Enkhuizen en Stavoren.

Onder de duizenden, die in het drukke reisesizoen de zee tusschen Enkhuizen en Stavoren oversteken, hetgeen na een warme, stoffige treinreis een aangename verpoozing is, zullen er weinigen zijn, die wat meer weten van het traject tusschen beide plaatsen, dan dat het er door den korten golfslag bij N.W. of Z.W. wind dikwijls geweldig spoken kan. Van de Zuiderzee, wier naam binnen eenige jaren zelve tot de geschiedenis zal behooren, is den meesten weinig bekend en van den historischen grond, waar over zij varen, weten zij nog minder. Doel van dit artikel is daarvan een en ander te vertellen.

Ieder weet, dat de kaart van Nederland tijdens de geboorte van Christus er geheel anders uitzag dan thans. De Rijn viel met drie monden in de Noordzee, destijds de Germaansche zee genoemd; de zuidelijke Rijnmond bij het tegenwoordige Brielle, de middel Rijnmond bij Katwijk en de noordelijke tusschen het tegenwoordige Texel en Vlieland. Waar thans de Zuiderzee ligt, bevond zich in die dagen het meer Flevo als een verbreding van den Noorder-Rijn; van dit meer kwam men Oostelijk door de rivier het Flie, Westelijk door den Rijn in den zeeoven genoemden Rijnmond. Beide rivieren omvatten het eiland Flevo, thans de bekende zandplaat „het Breezand”. Aan den Oostelijken kant van den Vlietstroom lag Friesland's oudste stad Stavoren, waar deze rivier begint. In een viertal eeuwen heeft dit meer Flevo zich langzamerhand uitgebreid tot de tegenwoordige Zuiderzee. De naam van het Flie is nog slechts bewaard gebleven in dien van het zeegat tusschen Vlieland en Terschelling.

Een duidelijke voorstelling van den vroegeren toestand geeft ons de hoogst verdienstelijke schrijver van Friesche geschiedenis, Focke Sjoerds, geboren 2 Juni 1713 in het dorpje Ee, de eenvoudige schoolmeester van het Friesche Nijkerk, die in 1765 zijn Algem. Beschrijv. van Oud en Nieuw Friesland, en in 1768 zijn „Historische jaarboeken” in het licht gaf.

Deze schrijver zegt (Jaarboeken I, blz. 74), „dat men oudtijds bij laag water, niet alleen van Stavoren naar Enkhuizen, maar ook van het vaste land naar de eilanden konde gaan, zo men maar siegts, door middel van een plank of deele, over de enge Killen der rivieren, en over de hier en daar aflopende rieden ging”. In Beschrijvingen, II, blz. 482 heet het:

„Men denkt met recht dat de meeste landerijen aan weerszijden dier uitwateringen lang geweest zijn en, bij tamelijke vloed, zich als zee of wadden vertoonden hebben, en bij de ebbe of lage vloed droog land zijn geweest”.

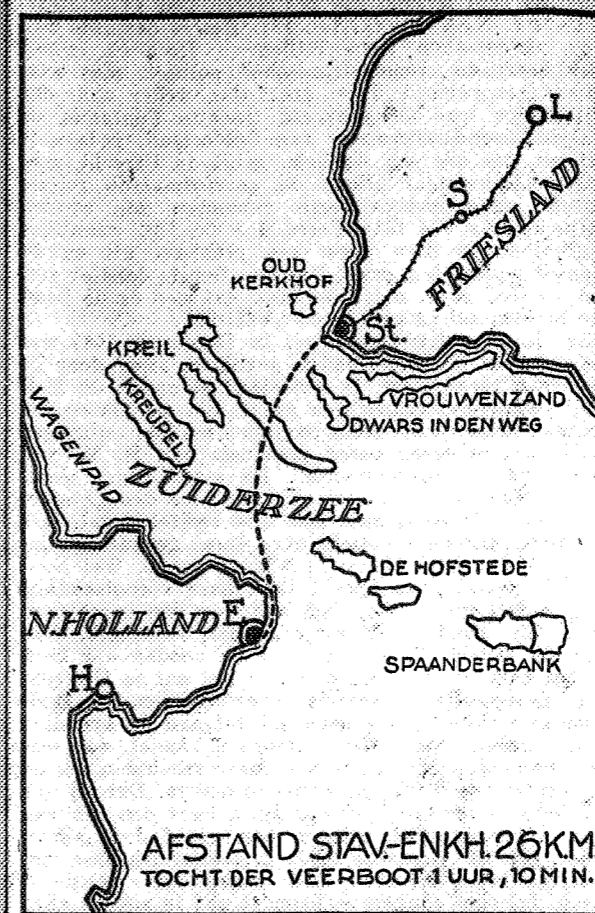
Tallos vele watervloeden, vooral die van 1170, 1207 en 1520, hebben successievelijk het meer Flevo met de Noordzee vereenigd. Zoo ontstond de Zuiderzee, die niet alleen in omvang maar ook in diepte telkens toenam. De door ons aangehaalde schrijver geeft van dit laatste de volgende verklaring t. a. p. I, blz. 275: „Dat

de Zuiderzee in den tijd van vier eeuwen zeventig, tachtig en meeder duimen opgezwellen is, zijde iedere honderd jaar omtrent twintig duimen is niet toe te schrijven aan het verwijden der zeegaten, nog aan de meerdere uitgestrektheid die de Zuiderzee zou gekregen hebben, maar die wert veroorzaakt door de afslytinge der landen, te wege gebracht door 't aflopen van het hemelwater langs beeken, rivieren en watergraften, waardoor de aardeelen afspoelende, allenskens met het uitstroomende water naar buiten gevoert worden; daarenboven zakken de landen uit hunne eigene natuur; waar tegen het water wederom moet oprijzen, door de verhoogginge van den grond der zee, die in haren boezem allenskens de afgesletten landen omvangt”.

Ik zou ook iets mededeelen over den historischen grond tusschen Stavoren en Enkhuizen, waarvan enige zandbanken de herinnering bewaard hebben. Zij heeten nog altijd: het Oud-Kerkhof, de Kreil, de Kreupel, het Vrouwenzand en de Hofstede. Vooral over de beide eerste en de vierde is veel belangrijks mee te deelen.

Het Oud-Kerkhof. Een kwartier ten N.W. van Stavoren duidt een ton de plaats aan, waar oudtijds het vermaarde St. Odulphus-klooster lag. Bij zeer laag water en met heldere lucht is een 1½ meter dikke bazaltmuur nog duidelijk zichtbaar; deze muur wordt algemeen gehouden voor een bij het klooster behorende kerk-ruïne. Ongeveer 837 opgericht door den kanunnik Odulphus, die door Utrechts bisschop Frederik met 12 kanunniken naar Friesland werd gezonden om de Christenen in het geloof der Heilige Drieëenheid te versterken en de heidensche afgoderingen verder uit te roeien, heeft dit klooster aan de overzijde van het Flie en dus buiten de stad gelegen, reeds spoedig door het zeewater veel te lijden gehad, zoodat het in 1329 in het zuiden binnen de stad verplaatst werd. Odulphus wordt beschreven als een man „van persoon mismaakt, maar uitstekende in allerlei deugden, vierig in den godsdienst; het wankelbare volk versterkende, een uitroeyer der ketters en een versmader der rijkdommen.” (Jaarboeken, II, blz. 27).

In 1132, toen de ongebondenheid der kloosterlingen zeer hoog was gestegen, deed bisschop Andreas onder wiens rechtsgebied het grootste deel van Friesland behoorde, de kloosterlingen verhuizen en vervangen door Benedictijner monniken uit Oostbroek bij Utrecht.

Weinig tijds daarna werden de privilegiën bevestigd door Paus Innocentius II, die hen tevens bevestigde in het bezit van hunne goederen, waartoe 29 kerken behoorden en vele hoeven, visscherijen, molens, tollens op wegen, enz. (Beschrijvinge II, blz. 337-341).

Kerstnacht 1310 werd het klooster door de Enkhuizers geplunderd en in brand gestoken; een goed

deel van het gebouw bleef door de hulp der Stavorens behouden. (t. a. p., III, blz. 235). In 1319 werd het klooster onder abt Algerus binnen de stad aan de Zuidzijde overgebracht wegens zegevaar; toen in 1371 de zee het weer bedreigde, werd het naar Hemelum verplaatst, tot in 1390 het einde kwam. Stroopende banden uit Holland staken het in brand, zoodat het geheel door de vlammen verteerd werd. Veel wetenswaardigs uit de eeuwenlange lijdensgeschiedenis van dit convent vindt men in Proeliarius of Strijdt-boeck en bij Dr. Reimer „Friesche Papsturkunden”.

De Kreil. Deze zandbank, noordwestelijk van het Oud-Kerkhof, ontleent haar naam aan het bekende Kreilerwoud. Bekend is de twist over het jachtrecht tusschen den Hollandschen graaf Floris II en den Frieschen edelman Galo Iges Galama en de bloedige gevolgen daarvan. Interessant is het verhaal daarvan bij den romanschrijver J. P. Oltmans, getiteld „Friesche gastvrijheid”, voorkomende in „het Huys van het Zeewijf en andere verhalen”. Het Kreilerbosch behoorde in eigendom aan den Frieschen edelman, doch Floris die ook graaf van het toenmalige graafschap Stavoren was, meende er jachtrecht te hebben.

Van de Kreupel en de Hofstede weet ik niets anders te zeggen, dan dat het eerste oudtijds een uitgestrekt kreupelbosch was, terwijl het tweede de herinnering bewaardt aan een aanzienlijke hofstede van een of anderen Frieschen edelman. Merkwaardiger echter is het Vrouwenzand 1), niet natuurlijk om de legende van „het Vrouwtje van Stavoren”. Reeds eerder is de opmerking gemaakt, dat het grooter worden van een zandbank niet zijn oorzaak kan vinden in den vloed, dien een rijke koopmansweduwe met de andere „verwende kinderen van Stavoren” bracht over de plaats harer inwoning. Veeleer ligt voor de hand, dat deze zandbank genoemd is naar het Vrouwenklooster van St. Maria Magdalena, ongeveer 1132 door den Utrechtschen bisschop Andreas gesticht, om dezelfde reden als het St. Odulphus-klooster binnen de binnen de stad gebracht en in 1549 in brand gestoken door een Geldersche begijne uit wraak over de h. i. te strenge tucht der Moeder. Er zijn over dit weinig bekende klooster in verband met het Vrouwenzand meer bijzonderheden te vertellen, doch ik kan hier thans mede volstaan.

Stavoren, Augustus, 1924.

H. J. BUSÉ.

1) Een groot half uur ten Westen van het tegenwoordige Stavoren duidt een gasboei den Noordelijken, hoogst gevaarlijken rand dezer bank aan.